

JAKOB WIRÉN

Att ge plats för den andre? Religionsdialog, ersättningsteologi och Muhammed som profet. Stockholm: Verbum 2021. 412 s.

Inför ärkebiskopsvalet i Svenska kyrkan 2014 väckte Antje Jackeléns svar på frågorna om relationen mellan islam och kristen tro samt profeten Muhammeds roll mycket debatt. Enligt vissa kritiker markerade hon inte tillräckligt tydligt det unika i kristen tro. Att Jakob Wirén, docent i systematisk teologi och ärkebiskopens teologiska sekreterare, i sin aktuella bok om religionsteologi behandlar samma frågor skall knappast tolkas som ett explicit inlägg i den debatten. Snarare vittnar boken om att dessa frågeställningar fortsättningsvis är aktuella och brännande i ett mångkulturellt samhälle som Sverige idag.

Wirén har i en tidigare bok *Hope and Otherness: Christian Eschatology and Interreligious Hospitality* (2018) behandlat religionsteologi och interreligiös gästfrihet med särskild fokus på eskatologiska föreställningar inom judendom, kristendom och islam. Han pekar där på att de eskatologiska visionerna inte är religionsspecifika. De beskriver till exempel inte någon specifik ”muslimsk” himmel eller ”kristen” Gud, vilket erbjuder en grund för interreligiös dialog.

I den nu aktuella boken bygger Wirén vidare på detta resonemang. Han för en kort diskussion om den klassiska religionsteologiska tredelningen mellan exklusivism, inklusivism och pluralism, samt olika försök att vidareutveckla denna modell. Han konstaterar med goda argument och trovärdiga exempel att de föreslagna alternativen närmast kan karakteriseras som nyanseringar, fördjupningar och terminologiska preciseringar.

Wiréns målsättning är att belysa frågan huruvida det är möjligt inom respektive religion att teologiskt motivera ambitionen att ge rum för den andre. Hur kan man inom ramen för den egna tron förhålla sig till den andre som en troende i sin egen rätt, istället för att betrakta den andre som en fiende, en ”hed-

ning”, ett objekt för omvändelse eller en ofullkomlig kopia av en själv?

Den största behållningen i Wiréns bok är det intressanta empiriska material som han har samlat in genom att intervjua deltagare i så kallade interreligiösa råd i Sverige. Dessa har uppkommit antingen på kommunala myndigheters inrådan eller genom ett upplevt behov hos de religiösa samfundens själva. Syftet är att dels erbjuda ett forum för samarbete och diskussion, dels att utgöra en kanal för ömsesidigt utbyte mellan de kommunala beslutsfattarna och de religiösa aktörerna på orten. Dessa råd har visat sig värdefulla inte minst då tragiska eller våldsamma händelser i lokalsamhället eller ute i världen skapar ett akut behov av gemensamma solidaritetsaktioner för att dämpa risken för våld mellan olika religiösa grupperingar.

Wirén har intervjuat judar, kristna och muslimer från olika riktningar om hur de ser på de interreligiösa rådens arbete och funktion, men också om hur de ser på varandra, på frälsning i andra religioner och frågan om man bekänner samma Gud. Det är tydligt att de flesta är eniga om att man tillber samma Gud, och det finns också ett stort stöd för olika former av samarbete och gemensamt påverkansarbete. Däremot finns det en bredare skala av uppfattningar gällande huruvida man även i interreligiösa sammanhang kan vittna om sin tro i förhoppning om att påverka andra.

Många av deltagarna berättade också om den misstro mot dialog som de har mött hos medlemmar i sin egen gemenskap. Däremot hävdar Wirén att materialet inte ger stöd åt påståendet att deltagandet i religionsdialog skulle leda till ett slags självsekularisering och till ett försvagande av den egna religiösa profilen. Det går att teologiskt motivera en strävan att respektera dem som tror annorlunda, framför allt genom hänvisning till att Gud är alla människors Gud och följaktligen större än vad som kan fångas inom en enskild teologisk tolkning.

Wirén fördjupar sig därefter i frågan om ersättningsteologi, det vill säga den inom kristen teologi förekommande uppfattningen att judendomen har

ersatts av kristen tro och att det ”gamla” förbundet därigenom är upphävt. Han påpekar att denna typ av resonemang kan betraktas som ett skolexempel på en teologi som inte lämnar rum för den andre. För att undersöka i vilken utsträckning ersättnings-teologisk argumentation ännu förekommer har Wirén analyserat Svenska kyrkans psalmbok samt en predikosajt på nätet som innehåller predikningar från såväl Svenska kyrkan som andra kristna samfund.

De exempel som Wirén lyfter fram är inte särskilt flagranta, men de vittnar om att ett språkbruk som polariserar judisk fromhet mot Jesus exempel och undervisning fortfarande lever kvar. Wirén ser inga direkta uttryck för anti-semitism, men väl för en oreflekterad strävan att med pedagogisk skärpa framställa det unika i Jesus genom att profilera honom mot lagiskhet och okänslighet hos fariséerna och de skriftlärdade, så som dessa framställs i evangelierna. De sistnämnda ses som representanter för judendom, utan att man medvetandegör att Jesus själv var jude, och att hans kritik bör ses ett led i en inomjudisk polemik med långa traditioner både före och efter hans livstid.

En annan intressant och potentiellt eldfängd fråga som Wirén behandlar är profeten Muhammeds ställning inom de abrahamitiska religionerna. Han konstaterar att islam kan sägas ha ett hermeneutiskt privilegium i religionsteologin genom att den som den yngsta av dessa religioner redan i sina heliga texter relaterar sig till såväl judendom som kristendom, i såväl kritiska som bekräftande ordalag. Judar och kristna kan inte falla tillbaka på motsvarande källor då de bildar sig en uppfattning om islam i allmänhet och Muhammeds ställning som profet i synnerhet. Den kristna teologins historia uppvisar exempel på hur teologer har försökt avfärda islam genom att klumpa ihop den med olika heretiska riktningar från historien.

Orsaken till att Muhammeds ställning behöver klargöras i religionsteologin är enligt Wirén att muslimer ofta påpekar att de ser Moses och Jesus som profeter, och därmed förväntar sig motsvarande erkännande från andra håll. En annan orsak är att Muhammed som gestalt är omstridd och en källa till konflikt, vilket inte minst alla kontroverser och våldsdåd med anledning av skämtteckningarna

visar. Wirén ser en potentiell öppning för en positiv hållning till Muhammed som profet i det faktum att föreställningen om att det finns en lång rad profeter förekommer såväl i Gamla som i Nya testamentet, och att denna profettitel i sig inte förutsätter att personen ifråga är felfri eller har tillgång till en slutgiltig eller exklusiv kunskap om Gud.

Wirén avslutar sin bok med att skissa upp en religionsteologi som möjliggör respekt för den andre och dennes annorlundaskap. Han bygger på förbundstanken och framför allt på föreställningen om att det i den bibliska traditionen berättas om olika förbund, som inte vare sig utesluter eller upphäver varandra: Gud sluter förbund bland annat genom Noa och Abraham, och Jesus verksamhet och kyrkans födelse betraktas ju i kristen tradition som upprättandet av ett nytt förbund. Wirén stöder sig bland annat på judiska tänkare som har argumenterat för att Guds utväljande av Israels folk inte utesluter att Gud agerar på andra sätt i relation till andra människor. Det här öppnar enligt Wirén också en dörr för att betrakta islam som ett i raden av dessa förbund.

Att ge rum för den andre behandlar aktuella och angelägna frågor, med relevans både för akademien, samhället och kyrkosamfunden. Wiréns framställning är prövande och reflekterande, ibland kanske väl omständlig, men han är mån om att inte dra förhastade slutsatser. Många framställningar om religionsteologi tenderar att röra sig på ett abstrakt plan, men Wirén förankrar diskussionen i den konkreta verkligheten genom sitt empiriska material. Genom att undersöka föreställningar som profetskap och eskatologi i olika religioner kan hans bidrag även ses som en tillämpning av komparativ teologi. Hans val att utveckla sitt resonemang utgående från förbundstanken är väl motiverat och stimulerar till fortsatt diskussion.

Björn Vikström
Professor i systematisk teologi
Åbo Akademi